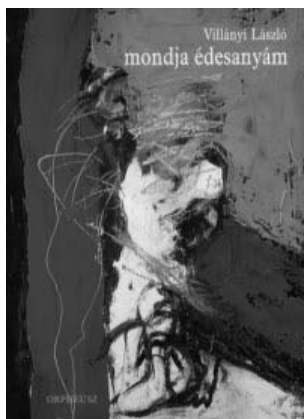

Villányi László Requiem-jéről

VILLÁNYI LÁSZLÓ: MONDJA ÉDESANYÁM

Orpheusz Kiadó
Budapest, 2009
100 oldal, 2000 Ft

Reggeli olvasmány: Emmánuel Lévinas *Teljesség és Végtelen*, s Villányi László: *mondja édesanyám* kötet. A mese-elemzésekből megtanultam, hogy nem a vak-véletlen, sokkal inkább a sors rendez el és így: egymás mellé különösen fontos könyveket. Egyik mese hívja elő a másikat, hol egy-egy gyűjteményes kötetből, hol az emlékezetemből. Villányi verseskötete (a minap érkezett csupán, ő még azon költők közé tartozik, aki megörvendeztetni barátait önmegmutatásával), már a cím szokatlanságával is: *mondja édesanyám*, az elmúlt egy esztendőben olvasott sok száz népmese varázsával, hívásával – Lévinas szavával élve – felelet-ígéretével szólít meg. A kötetet egyvégtében olvastam el, eleve nem is lehet másként, a *hangok* miatt, az elkülönítettség ellenére is szervesen együvé/egybe tartozó szövegben hol itt, hol ott bűvópatakként elő és feltörő hangok költővel és egymással párbeszédet elindító és megszakító jellege miatt. Az első néhány fragmentum után gyanítottam (magam is hasonló „játékot”: különböző női hangokból fel-

épített élettörténet rekonstruálást folytattam a *Hangok csupán* terjedelmes regényem írása közben), hogy a költői emlékezet, mint megszólaltatott, nyelvvé változtatott legendárium (melyet egyfelől az írói tudat mélyéről akaratlanul feltörő, máskor nagyon is tudatosan előhívott emlékfoszlányok tarkítanak), nem szolgál mást, mint a fragmentumokból építkező élettörténet-mondást.

Miért is érezzük szükségét az efféle beszédnek? Az ember, kiváltképpen is az alkotó ember *tanúságot* akar tenni magáról, és *nyomot* akar hagyni maga után. Pontosan arról van szó, amit Lévinas is mond: „a kifejeződés sajátos eseménye abban áll, hogy tanúságot tesz magáról, miközben szavatolja e tanúságtételt. Az önmagáról tanúskodás csak mint arc, vagyis mint beszéd lehetséges.” Miként a mesének – a mesemondó szabadsága és tudatosan kitaláló tevékenysége ellenre is – megvannak a sajátos törvényszerűségei, a Villányi választotta élettörténet-mondásnak is léteznek szabályai. A mondás és újra-mondás, az emlékezés (a maga megbizhatatlanságával, hiszen bizonyos élményeket kirotál, át- és felülír, másként szerkeszt össze: a jelenben emlékező szándéka szerint) és szöveggé létezés, a magamon át tükröztetés és más maszkjába bűvés, a személyesség és eltávolítás: mind-mind a szóbeliség érzését keltő szöveg sajátosságai közé tartozik.

Ezen írói/költői rekonstrukciós kísérlet mindig feltételez egyfajta befelé fordulást: köldöknézést. Lévinas teszi föl a kérdést az említett könyvében: *Miben áll a befelé fordul-*

lás kritikai jellege? Hogy végső soron nem pusztán öntételezés, nem kisimulás a múltban, hanem nyelvi hídteremtés az egyszer rég valamiképpen megtörténtek és a mondás idején a nyelvben és nyelv által megidézett/feltárt között; e híd: a megtalált hang, a beszédmód. Lévinas, mint oly sokszor a meseértelmezések során, a kezemre játszik válaszával: „Úgy véljük, az *önmagáért* nem a tudás végső értelme, hanem önmegkérdőjelezés, visszatérés az ön előttihez, a Másik jelenlétében. A Másik jelenléte – kitüntetett heteronómia – nem beleütközik a szabadságba, hanem beiktatja.” Villányi visszatér az ön előttihez, teszi ezt a Másik, az édesanya „jelenlétében”, „beiktatja” őt, mint hangot, aki a saját magára, a világra és a legendáriumból megidézett személyekre reflektálás során segít neki eligazodni a más helyre, lét-határhelyzetbe, létmódba eltávolodottak hangjának és fényképeinek felidezésében. Bizonyos fokig egyet is érthetünk a közös múltból fakadó sorsszerűség felismerésén, hiszen az *oral history* – elemekből nem pusztán az elfogadottság és a valahova tartozás nyugalma szeretné kihallani, hanem a költészet (saját költői tevékenységének) meghatározó előzményeit is. Mintha mindannak, amit ő a *nyelvben* végez, meglennének az előzményei az anya személyéhez kötődő életek eseményeiben, s éppen az anya alakja lenne a költői megfogalmazás *előtti utolsó* állomás.” Az anyai beszéd, a megszólítás és hallgatás, a biztatás és aggódás, legyen bármily egyszerű, mindenféle modorosságot nélkülöző (Villányi verskötetének egyik nagy erénye, hogy a modorosságnak semmi nyomát nem leljük föl benne, ám a szív-húrjainak a pengetését: a megidéző bűvölést, az emlékezés zeneiségét és a képi telítettséget bravúrként kell említenünk), szignifikánsan megjeleníti azt a rekonstruált anyát, aki már a fiú magzat-állapotában és férfi-korában egyaránt megszólítja őt, a lét-gondokon fölül emelkedettek nyugalmaival.

*látom szép rend van nálad
néz körül új otthonomban édesanyám
hiába te is bika vagy
szeretted a rendet
végül is a versírás se más
rendet raksz a szavak között
tűnődik hosszasan édesanyám*

A Varga Mátyás által érzékelt, ám kevésbé fontosnak vélt „valahova tartozás” szükségét és reveláló élményét, épp az általa említett *oral history* válfajai, nagyon is központi elemnek tartják. Jan Assmann *A kulturális emlékezetben* írja egy helyütt: „az ember azért emlékezik, hogy valahová tartozhassék”. Villányi László elérkezvén a belátás korába, kellő távolságból és kelet-európai történelmi tapasztalat birtokában, az örökségbe kapott és általa „most” (újra)teremtett családi közösséghez, rajta keresztül pedig az Erdélyt és Kárpátalját és Délvidéket magába foglaló nemzethez kíván tartozni. A sok-sok egymást tükröző-megvilágító tragédia: menekülés, kitelepítés, kivándorlás, Dunába-lövés, más hazába zárás, öngyilkosság, önsors-rontás, halálélmény felidézése, jelen-létbe emelése, nem pusztán a veszteség-lajstrom elkészítését célozza, sokkal inkább a családi legendárium szétzilált szövetét igyekszik újraszöni a történetmondás, az elmesélés révén. Ennek hiányában ugyanis a sorstalanság és meghasadtság, az eltávolitottság és elrejtettség élménye maradna elmondható tényként. Márpedig Villányi a tanúságtevés és nyomhagyás együttes szán-

dékával magát a sorsot: a sajátját és édesanyját, édesanyjában a magáét, a kettejükében a nagycsaládét akarja megragadni, ahogy Tengelyi László utal erre: a sorsban viszont „az ember saját életére ismer, s könyörgése hozzá nem egy úrhoz való könyörgés, hanem az ő visszatérése és közeledése önmagához.”

A belátás korában, a történetek (meg)értésével egy időben, Villányi László egyfajta *megértő módon* való beszélést vallja a magáénak: ez a hangvétel rokonítja őt a halálára készülő édesanyjához, pontosabban a neki tulajdonított/kölcsönzött hanghoz. E ponton érhető tetten az a Villányi-verskötetre jellemző sajátos „mesemondói” hangvétel, mely lát-szólagos tárgyilagossága ellenére sem szenttelen (mondjuk az eredeti szót: szenvedélytelen), inkább a szenvedélyeken és szenvedéseken fölülemelkedése nyomán *kiegyensúlyozott*. Kiegyensúlyozott az emlék- és valóságzilánkok válogatásában, az önmaga és mások felett gyakorolt kritikájában, a cseppet sem végső szót kimondó ítélkezésében, s teszi ezt úgy, hogy mindvégig jelen van a költői tudatban és az egyetlen történetet leíró versben: a halálhoz, mint a heideggeri véget-éréshez, a halálhoz-viszonyuló-léthez alakított alapállás. Minden tudás a halálhoz viszonyulásból nyeri el értelmét és igazolását, fedezete az egész-lét, minek következtében az életből távozni készülő édesanya szava, az utolsó szó jogán való megnyilatkozása nem csak tudás-átadás, nem csupán beszéd, inkább egyfajta prófétálás: a példaadás.

*és ő mondta hogy olyasmit tudsz a nőkről
amire ők csak titokban vágyakoznak
szakít félbe halálos ágyán édesanyám
mire vársz még kisfiam*

A címadó szó szerkezet több jelentésű: a „*mondja édesanyám*” formulát a párbeszédes szövegben kötőjellel szokás a többi hangtól elkülöníteni, így jelenítve meg azt a lényt, akit egyébként is felismerhetnénk a hangjáról, ha nem a költő hangján beszélne. (Ezt az idős édesanyát beszéltető, mégis önmaga hangján megelevenített élettörténet-mondást Albert Cohen: *Anyám könyvéből* ismerhetjük.) Az oral historynak ez is a jellegzetes vonása, hogy mindig a történetet mondó hangjában tárulkozik föl a Másik, s a szituációból vagy valamilyen személyéhez kapcsolódó, vele egygyé váló jelből (ilyen az *édes-anyám* is) azonosíthatjuk őt, anélkül, hogy hangot kéne váltani.

Egy másik aspektusból közelítve: a *mondásban* feltáruló, az elmondottakból és azok évtizedekkel később újból és másként megértéséből, átértékeléséből rekonstruált anya időnkénti monológja (a költői tudatban más hangokkal elvegyülése folytán) részben megmutatja az anya *arcát*, mely Lévinas tükrében az egyetlen megszakítatlan beszéd („én arcon csókolom szomorú édesanyámat” – írja Villányi); részben megvilágítja a fiához és másokhoz való viszonyulását: elsősorban is a szeretetet és a felelősségvállalást, ami a mese leglényegéhez, az átoktól felszabadított másik egzisztencia-karakteréhez tartozik. Itt álljunk meg, vegyük számba (a verseskötet sokadik végig-olvasásának az egyik hozadéka), hogy a verbális és non-verbális megnyilvánulásnak milyen gazdag repertoárját mutatja meg Villányi. A nyitó fragmentum a „*kérdez*”, a záró pedig a „*biztat*” gesztusában tárja fel az anyai aggódást és a dolgok végső elrendezésének sürgetését; ez az én önazonosságát, mint egy élettörténet elmondhatóságát megteremtő keret biztosítja azt az értelmezési mezőt, melyben édesanya és fiú párbeszéde, a szó és tett, a beszéd és hallgatás egymást válto-

gató, egymásba játszó aktusa zajlik. A kereten belül: a „gondolja”, „mondja”, „sóhajt”, „olvassa tőlem”, „énekel”, „szakít félbe”, „ismétli”, „mesélem neki”, „hallgatja tünődéseimet”, „mondja naponta”, „olvasom neki” „idézem” – minden megnyilvánulás a visszatekintésnek, a múltidézésnek, az anya-élménnyel „leszámolásnak”, az elhagyatottság tisztázásának, a Másik létezésembe beiktatásával történő öntételezésnek egy-egy formája. Ezekből és jelentésségükből válik maga a verseskötet: egy utólagos virrasztáskor felszakadó nagy sirató-énekké, halotti misévé. A költői szándék: a virrasztás és „útnak engedés”, a gondoskodó/simogató anyai kéz eleresztése, a közös élettörténet megidézése és a családi legendáriumban őrzött élmények valamiképpen elrendezése kiolvasható a szövegből is: „próbálok összerakni életünket édesanyámnak”: aki már nincs itt, nem itt, valahol másutt, az emlékezetben és a szívben van jelen.. A költői beszédben (nyelvben) érezhető/tetten érhető a *retroaktív konstitúció*, amiről Tengelyi László beszél Husserl kapcsán: ami a változások és változtatások, a történetek és felülírásuk során válik nyilvánvalóvá. Villányi is tudja, épp a verseskötete fragmentális beszéd-szerkesztése láttán, egy ilyen tünődéseket és töprengéseket követelő szembenézés után, miért is feltételeznénk, hogy nem tudja, hogy „az én élethossziglani önazonossága a legkevésbé sem mentes a válságoktól, sőt esetenként a meghasonlásoktól sem. Mindezek a változások együttesen csapódnak le abban az elképzelésben, hogy az én önazonossága egy élettörténet 'vándor-útjának' laza és ingatag egységeként fogható fel.”

És végül: bár semmiféle írásjel nem utal erre, de a költő egyfajta felszólító, mondásra serkentő, a felelet-ígéret betartását sürgető igénye is kiolvasható a címből, hiszen a saját tett/teremtett élettörténet csak úgy folytatható (meddig is? mikor tekinthető lezártnak az élettörténet? az anya halálával avagy a mű halálával, amire Blanchot irányítja figyelmünket), hogy ha az anyai hang: mint egy irányt adó/szabó és folytonos reflexióra készítő parancs szólal meg: *mondja édesanyám!* Ez a várakozás és vágyakozás, sürgetés és parancsolás megkötné, ide, az élők közé tartozóvá tenné az anyát, az örökkévalóságig (legalábbis a fiú élet véget-éréséig) kényszerítené a jelen-léthez, mert *benne*, azáltal hogy a saját szabadságába „beiktatja”, önmagához és önmaga előttiéhez térhet vissza. Miként a halálra és halálba készülőre jellemző, hogy „amit nem mondanak ki azt is hallja édesanyám”, a költő is a ki nem mondott dolgok hallójává válik: a szív tétetik mérlegre ugyanis, mely más regiszterben beszél. Tudjuk jól, hogy ha az ember szívéhez közelálló távozik a létből, még sokáig „beszél” hozzánk, fogja a kezünket, valameddig; Villányi ezt az időintervallumot akarja anya-szólítgatásával kitolni: még valameddig.

Villányi Lászlóról leírták már mások és többször is, hogy halk szavú költő; a mesterégbeli, a céhes tudás nélküli a harsányságot. Bár a költő Reverdy nevét emeli a verseszövetbe egy helyütt, nekem inkább, hogy saját házunk tájáról említsünk példát, Szabó Lőrinc *Nagyanyám*, *Tragédia*, *Pizkosságok* versei és ezek „hétköznapi” hangneme rémlik föl. Továbbá, e kötet a népi ráolvasások, az imádságok, az átok-elhárítások és az utóbbi évtizedekben meséket pótló élettörténetek visszafogott, tünődő/töprengő, lassú mederben hömpölygő (ha lehet ilyet mondani egy verseskötet kapcsán), reflexív hangját követi. Akár egy Mozart Requiem.

Bálint Péter